

CUMHURİYET SONRASI TÜRK ROMANINDA ÖĞRETMEN VE SORUNLARI (Teachers and Their Problems in Turkish Novels in the Post Republic Era)

Doç. Dr. Şevket TOKER*

ÖZ

Cumhuriyetin başlangıcından itibaren öğretmenler, Türk toplumunun çağdaşlaşması, Cumhuriyet Türkiye'sinin Atatürk ilke ve inkılaplarının yeni yetişen nesillere benimsetilmesi yolunda önemli roller oynamışlardır.

Bu çalışmada Cumhuriyet döneminde öğretmeni merkeze alan on dört Türk romanında, öğretmenlerin serüvenleri ve sorunları incelenmiştir.

Anahtar sözcükler: Cumhuriyet dönemi, Türk romanı, öğretmen, sorunlar, yeni bir öğretmen tipi yaratmak.

ABSTRACT

Starting from the very early years of the Turkish Republic, teachers have been playing a very important role in assimilating the principles and revolutions of Atatürk to the new generations.

This study focuses on 14 Turkish novels which were centered on the teachers during the Republican period, dealing with their adventures and problems.

Key words: The Turkish Republican Period, Turkish novel, teacher, problems, train a new type of teacher.

Öğretmenler, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Türk toplumunun modernleşmesi, Cumhuriyet'in değerlerinin yeni nesillere aktarılması yolunda önemli hizmetlerde bulundular. Bu yazıda, Cumhuriyet sonrası öğretmen merkezli romanlar ele alınmıştır.

Vakit gazetesindeki tefrikasından sonra 1922 yılında ilk baskısı yapılan Reşat Nuri Güntekin'in **Çalığışu** romanı, Cumhuriyet dönemi Türk romanında hiçbir esere nasip olmamış bir şöhret kazanır ve defalarca yeni baskıları yapılır.

Romancının, o zamana kadar kamuoyunun kötü gözle gördüğü, kolejli, neşeli, serbest İstanbul kızlarına karşı sempati uyandırmak fikriyle yarattığı (Emil, 1984: 73) Feride tipi, Türk romanının en çok sevilen öğretmen tipi olur. Kurtuluş Savaşı'nın en çetin günlerinde, cepheye giden her genç subayın manevra sandığındaki iki kitaptan biri **Çalığışu**'dur. Türk devrimi sonrasında, Anadolu'nun yoksul çevrelerine dağılan öğretmenler, gittikleri uzak kasaba ve köylerde hep Feride'yi örnek alırlar. (Kavcar, 1988: 259)

Geniş okuyucu kitlelerine okumayı sevdiren, yurt ve Anadolu sevgisini aşıl原因,

idealist nesillerin yetişmesini hızlandıran (Kavcar, 1988: 260) bu roman, bir gönül kırıklığı sonucu, öğretmenlik göreviyle Anadolu'ya giden, öğrencilerine ve çevresine karşı hep iyi olan, kolej mezunu bir genç kızın hikâyesidir. Bursa, Zeyniler Köyü, Çanakkale, İzmir ve Kuşadası onun çalıştığı yerlerdir. Güzel ve bekâr bir genç öğretmen olarak buralarda hep yadırganır ve rahatsız edilir. Bir sürü maceradan sonra, romanın sonunda, İstanbul'dan kaçarcasına uzaklaşmasına sebep olan eski nişanlısı Kâmran ile, her zaman ona sahip çıkan Dr. Hayrullah Bey'in yardımıyla evlenir ve roman mutlu sonla biter.

Reşat Nuri, **Yeşil Gece** ve **Acımak** romanlarında da öğretmen tipleri yaratır.

1928 yılında ilk baskısı yapılan **Yeşil Gece** romanında temel çatışma, dinî görüşün hâkim olduğu eski zihniyet ile bilimsel ve laik görüşe dayanan yeni zihniyet arasındadır. Romanda Cumhuriyet Türkiye'sinin önemli bir sorunu, II. Abdülhamid'in son dönemlerine aktararak sunulur.

İlk öğrenimini bitirmeden kasabanın medresesine verilen Ali Şahin, burada mutaassıp bir dindar olarak yetişirken, hocaları tarafından İstanbul'a gönderilir.

* Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

İstanbul'daki medresede ölüm, âhiret, Allah gibi kafasını şiddetle meşgul eden sorunlara cevap bulamaz ve medresenin bayağı ve çıkar düşkünü çevreleri onu tam bir inançsızlığa sürükler.

Ancak müsbet bilimle, dinin insanlar üzerindeki olumsuz etkilerinin aşılabilmesine inanır ve Darümuallimine girer, burada yeni bir din gibi benimsediği öğretmenlik idealine sarılır. Böylece, bir zamanın Yeşil Ordu gönüllüsünden eğitim ordusunun bir fedaisi doğar ve atandığı Sarıova kasabasında tam bir devrimci dava adamı olarak göreve başlar.

Sarıova, dinî taassubun bütün katılığıyla hakim olduğu bir kasabadır. Önceleri niyetlerini hissettirmeden, öğrencilerini ve kasaba insanlarını medresenin olumsuz etkilerinden kurtarmaya çalışır. Öğretmen Rasim, Komiser Kâzım, Mühendis Deli Necib, Avukat İhsan, mücadelelerinde onu sonuna kadar desteklerler. Kasabada bunların karşısında kasabanın ileri gelenlerinden oluşan çok güçlü bir taassup cephesi vardır. Hafız Eyüp bu cephenin en güçlü ismidir.

Ali Şahin'in niyetleri anlaşılınca taassup cephesi onu gözden düşürmek için bir sürü tuzaklar hazırlar ve çatışma gittikçe artar.

Anadolu'ya Yunan taarruzu günlerinde, Sarıova işgal edilirken taassup cephesi kasabadan kaçtığı halde, Ali Şahin ve arkadaşları, müslüman halkı zulümden kurtarmak, Milli Mücadele'ye katılmak isteyen Türk subaylarını şehirden kaçırmak için kasabada kalırlar. Ancak bir süre sonra durum anlaşılır ve Ali Şahin bir Yunan adasına sürülür.

Beş yıl sürgünden sonra Ali Şahin Sarıova'ya döner. Cumhuriyet kurulmuş, kasabaya yeni yönetim hakim olmuştur. Fakat yeni yönetim ona eski görevini vermediği gibi, onu Milli Mücadele'de Yunanlılara hizmet etmiş bir vatan haini olarak karşılar. Bu sonuçta, Cumhuriyet yönetiminin de adamı olmayı beceren Hafız Eyüp'ün parmağı vardır. Maarif dairesinden

kovulan Ali Şahin, zihniyet devriminin kolay olmadığını anlayarak Ankara'ya gitmek üzere Sarıova'dan ayrılır. (Emil, 1984: 314-316)

Yeşil Gece ile aynı yıl yayınlanan **Acımak**, Reşat Nuri'nin bir öğretmen tipe yer verdiği üçüncü romanıdır. Roman iki hikâyeden oluşur: Birinci hikâye öğretmen Zehra'ya, ikinci hikâye babası Mürşit Efendi'ye aittir. (Enginün, 1983: 23) Bizi ilgilendiren ilk hikâyedir.

Yeşil Gece'nin katı ideolojisine karşılık Acımak romanında en insanî şekliyle bireysel ve sosyal bir sorun yer alır. (Emil, 1984: 373)

Zehra, Darümuallimât'ı bitirdikten sonra bir kasabaya atanır. Dürüst, çalışkan bir öğretmen olarak sevilir. Ancak, onun mükemmel olmasını engelleyen bir eksiği vardır: “Doğruluk, fedâkârlık, manevî temizlik hastalığı. Haksızlığa, yalana, ikiyüzlülüğe müthiş bir düşman oluşu.” Ve buna bağlı olarak “acıma” ve hoşgörü eksikliği: Zehra sebep ne olursa olsun geç gelen öğrencileri okula asla almaz, onların en ufak hatalarına müsamaha göstermez.

Reşat Nuri, Zehra'nın bu tavırlarını; öğrenciyi toplum şartlarından soyutlayarak ele alışını, tek tip insan yetiştirici tarzını, öğrencilerinin kötü yanlarını düzeltme ve iyi yanlarını geliştirme konusundaki eksiklerini eleştirir.

Zehra, bir telgrafla babasının ağır hastalığından haberdar olunca, onu ziyarete gitmek istemez. Çocukluğundan beri kendisine babası, aileyi mahveden bir insan olarak tanıtılmıştır. Bu yüzden ondan nefret etmektedir.

Ani bir kararla İstanbul'a gider ve ölmüş olan babasının anı defterinden bütün gerçekleri öğrenir. Babasının hayat hikâyesinin verildiği bu anı defteri vasıtasıyla babasını nasıl yanlış tanıdığını farkeder, ona acır ve böylece bir insanî zaafından kurtularak tam bir mükemmeliyete kavuşur.

Reşat Nuri, özellikle öğretmenlere öğrencilerinin dış görünüşleriyle yetinmemelerini, herşeyi derinliğiyle tanımak gerektiğini öğütler gibidir.

Halide Edib Adıvar'ın konusunu Milli Mücadele günlerinden alan **Vurun Kahbeye** romanı 1923'te Akşam gazetesinde tefrika edilir ve 1926'da kitap olarak yayımlanır.

Bu romanda idealist bir öğretmen hanımın Anadolu'ya ilkokul öğretmeni olarak gidişi ve Milli Mücadele günlerine rastlayan bu dönemde millî gücü kuvvetlendirmeğe çalışması ve Millî Mücadele karşıtlarının taassubu yüzünden öldürülüşü anlatılır. (Enginün, 1978: 205)

Kız Öğretmen Okulu'nu bitiren Âliye, kimsenin gitmek istemediği bir Batı Anadolu kasabasında öğretmenliği başlar. Meslek hayatının ilk günlerinde ahlâksız bir milli eğitim müdürü ile karşılaşır.

İdealist bir tavırla, gittiği kasabadaki olumsuzlukları değiştirmek ister. Ancak başta Hacı Fettah Efendi olmak üzere mutaassıb çevrelerin tepkisini çeker.

Halide Edib'in bu romanda üzerinde önemle ve ısrarla durduğu sorun din ve tassuptur. Romanda sık sık irtica ile, dinin olumlu yönünün karşılaştırmaları yer alır.

Kuva-yı Milliye aleyhtarı Hacı Fettah, romanın akışı içinde Yunanlılarla işbirliği yapar, ancak halkı kandırır. Bir süre sonra, halkı Yunan mezâliminden korumak için Yunan komutanı Damyanos'la görüşen Âliye hakkında çirkin dedikodular yayar ve kıskırttığı kasaba halkına Âliye'yi recm ettirerek öldürtür.

Bu romanda Kuvâ-yı Milliye'ye karşı çıkan, dini çıkarlarına ve kötülöklere alet eden, vatan hainliğine kadar varan dinî taassubun mahkûm edilişi vardır.

Roman gerçeğiyle hayat gerçeği birbirinden her ne kadar ayrılırsa da incelediğimiz dört romanda hayat gerçeğinden gelen derin izler buluruz:

Bütün bu romanlarda karşılaştığımız öğretmenler, hep yüklendikleri ağır

misyunun altında ezilen, Anadolu gerçeğiyle karşılaştıklarında sarsılan, başarısızlığa uğrayan ve mutsuz olan, bazen felâketlere uğrayan idealist insanlardır. Bu sonucun bazı temel nedenleri vardır:

İlki, İstanbul ile Anadolu arasındaki tezattır. Hepsi İstanbul'lu ya da İstanbul'da yetişmiş bu öğretmenler çağın Anadolu'sunun geriliği karşısında dehşete kapılırlar.

Çalığışu'nun kahramanı Feride bir İstanbul kızı olarak Anadolu'yu tanımaz ve Anadolu gerçeği onu düş kırıklığına uğratar:

*“Köy deyince gözümlün önüne,
yeşillikler arasında eski Boğaziçi
yalılarında güvercinliklere
benzeyen sevimli, şen manzaralı
kulübeler gelirdi. Halbuki bu
evler çökmeğe yüz tutmuş
simsiyah viraneliklerdi.”*
(Güntekin, 1977: 155)

İkincisi, kitaplar dünyasından somut hayata, hayat gerçeğine dönüşten kaynaklanır. (Kaplan, 1988: 159-161) Öğretmenliği ve Anadolu'yu kitaplardan öğrenen bu genç insanlar, hayat gerçeği karşısında derin bir sarsıntıyı yaşarlar.

Üçüncüsü, Anadolu'ya giden bazı öğretmenlerin ödünsüz bir “ilkeler bütünü” ile yola çıkışıdır.

Yeşil Gece'de öğretmen Ali Şahin'in tek emeli medreselerin etkisini kırmak, Acımak'da Zehra öğretmenin seçtiği tek yol ise öğrencilere “acımasız” davranmaktır.

Ancak çoğu Anadolu hayatı ve gerçeğiyle çatışan bu “ön tavırları” nedeniyle başarısız ve mutsuz olurlar, acılar çeker, felâketlere sürüklenirler.

İkinci dönemi, 1940'lı yıllarda yazılan romanlarla başlatabiliriz:

Vedat Nedim Tör, 1943 yılında yayımlanan **Resim Öğretmeni** romanında, bir Anadolu kasabasına atanan ortaokul resim öğretmeni Mehmet'in üstün başarılarını anlatır. Çevresiyle çok olumlu ilişkiler kuran Mehmet Öğretmen,

Kimgilzâdeler gibi eşraftan ağaları dahi eğiterek, kendisine ve düşüncelerine hayran eder. Yazarın davalı, tezli, fakat daha çok zihnî ve kurgusal özellikler taşıyan bu romanı zamanında hayli ilgi toplar. Roman, Köy Enstitüleri kitaplıklarında yer alışıyla da dikkati çeker.

Kemâl Bilbaşar'ın **Denizin Çağırışı**, aynı yıl yayımlanan, ancak kendinden önceki ve sonraki romanlardan tamamen farklı bir konuyu ele alan bir eserdir:

Bir anı defteri biçiminde yazılan bu romanda, psikopat bir ilkokul öğretmenin dengersiz ve karmaşık dünyası anlatılır. Çocukluğu yoksulluk içinde geçen roman kahramanı, küçük bir kasabada öğretmenken, gizli bir davetin câzibesıyla içinde yolculuk özlemleri uyanır; izinli olarak İzmir'e gider. Zehra adlı bir kızla nişanlanır. İzmir'de dağınık bir hayat yaşar. Döndüğünde görevine son verilmiştir. Parasız, aç kalır; hamallık etmek ister, çelimsizliği buna da engeldir. Sefâletin son aşamasında denizi görür ve babasını da denizin çağırdığını hatırlar. Denize gider.

Dostoyevski'den ve Knut Hamsun'un Açlık romanından izler taşıyan roman, Bilbaşar'ın ilk romanıdır. (Önertoy, 1984: 68)

Sunullah Arısoy'un, **Karapürçek** adlı romanı 1958 yılında yayımlanır. Olaylar Kirmasti ile İzmir arasındaki Adranos çayı çevresindeki Karapürçek adlı bir dağ köyünde geçer. Roman da adını bu dağ köyünden alır.

Olaylar, CHP yönetiminin son yılları ile DP muhalefetinin gelişme döneminde geçer. Romanda adı belirtilmeyen ülkücü öğretmen, bu köye atanır. Cuma namazlarına gidip mevlit okutturarak Muhtar Kabak Ali'nin, imamın ve köylülerin sevgisini kazanır. Harap okulu onarır, köylüleri aydınlatır. Köyün kız, erkek bütün çocuklarını okula kaydeder. Son olarak da köyün güzel genç kızı Zehra, muhtarın ve kendisinin ısrarıyla okula gelir. Zehra'yı askerdeki oğluna almak isteyen Kör Mamıd adlı maden çavuşu, kızın okutulması

yüzünden öğretmene düşman olur. Öğretmenin Zehra'ya sataştığı, particilik yaptığı gibi iftiralarla, yalancı tanıklar da bularak, öğretmeni kaymakama şikâyet eder. Gelen müfettişin yaptığı soruşturmalar öğretmenin lehine sonuçlanmak üzereyken, bir akşam Zehra, öğretmenin evine gelir. Sözlüsüyle evlenmek istemediğini, bu yüzden öldürülmekten veya kaçırılmaktan korktuğunu söyler. Öğretmen, Zehra'yı yatıştırır; tam evden çıkarken, Kör Mamıd'ın adamları Zehra'yı kaçırlar. Bu durumu yanlış değerlendiren müfettişin öğretmen hakkındaki kanaatleri değişir, ona işten el çektirir. Zehra'yı sabaha karşı dağda yaralı, baygın bir halde bulurlar. Öğretmen de sabahın ilk saatlerinde, elinde tahta bavuluyla, bir ders yılı çalışabildiği Karapürçek'ten ayrılır. (Necatigil, 1971: 176)

Cevdet Kudret'in **Havada Bulut Yok** romanı Karapürçek'le aynı yıl, 1958'de yayımlanır. Yazarın **Sınıf Arkadaşları** romanının devamıdır. Olaylar, 1934-1949 yılları arasında Kayseri'de geçer. İstanbul'da tahsilini tamamlayan Süleyman, Kayseri Lisesi edebiyat öğretmenliğine atanmıştır. Akşamları, öğretmenlerin de çıktığı kahvede şehrin "aydın"larını tanır. Jean Jack Rousseau hayranı, alkolik resim öğretmeni Basri Bulut, bir gece sokakta düşüp ayağını kırınca hastahaneye kaldırılır. Süleyman, Bulut öğretmenin zaten yarı terkedilmiş ve aç eşi Nermin'le üç kızına yardım eder. Basri Bulut, iki ay sonra hastahanedен çıkar, eski ayyaşlığına döner ve bir süre sonra da ölür. Bu ölümden sonra, yardım ziyaretlerinin dedikoduya yol açması ve çevrenin kadına kötü gözle bakması üzerine Süleyman, genç dulun çocuklarıyla birlikte İstanbul'a, ablasının yanına gitmesini sağlar.

İkinci Dünya Savaşı'nın kıtlık yıllarında Halkevi'nin sosyal yardım kolunda görev alan Süleyman Öğretmen, yoksullara destek olur. Bu faaliyetinin de zamanla ters ve yanlış anlaşılması üzerine Halkevi'nden çıkarılır. Okula gelen müfettişin soruşturmaları da aleyhine sonuçlanınca

“Görülen lüzûm üzerine”, Ankara’ya, Bakanlık emrine alınır. Kayseri’de onbeş yıl çalışan Süleyman, okula adresini bırakarak, trenle İstanbul’a döner. (Necatigil, 1971: 146, 147)

Fakir Baykurt’un 1961 yılında yayımlanan **Onuncu Köy** romanı ise, Köy Enstitüsü mezunu bir öğretmenin, Demokrat Parti döneminde yaşadığı zorlukları konu edinir. Köy Ağası Duranâ, muhtar ve köylüler tarafından sevilen öğretmeni, özel isteklerine ve çıkarlarına karşı çıktığı için adamlarına dövdürür. İyileşmesinden sonra, ağanın parti ilçe başkanı Yunus Bey’e baskı yapması sonucu öğretmen, yaşlı ve eyyamacı Milli Eğitim memuru Orhan Bey tarafından İrıpça bucağındaki bir köye nakledilir. Öğretmen, derdini kaymakama ve savcıya anlatamayınca, öğretmenlikten istifa eder; ilçede tanıştığı Demirci Veli Usta’dan demircilik öğrenir. Gerekli malzemeyi Denizli’den sağlar, Ortaköy’e gider ve oranın demircisi olur. Topraklarına sahip çıkmaları konusunda köylüleri ağaya karşı kıskırttığı iddiasıyla, ağa, öğretmeni jandarma komutanına şikâyet eder. Öğretmen, sevdiği, evleneceği Gülşen’i de alarak Yaşarköy’e taşınır. “*Yılda, iki yılda bir Yaşarköy’e gelen ve köylülerin yüzünü, gözünü gagalayan, oyan, kargadan büyük, kartaldan küçük kuşlar*” o sene de görünürler. Eski öğretmen, yeni demirci, yılgın köylülere bu kuşlarla savaşmayı öğretir. Doğru söylediği için dokuz köyden kovulan demirci öğretmenin, Yaşarköy onuncu köyü olmuştur. (Necatigil, 1971: 235, 236)

17 Nisan 1940’ta çıkarılan 3803 sayılı yasayla yurdun çeşitli yerlerinde köy enstitüleri kurulur. Kemâl Tâhir’in, 1967’de yayımlanan **Bozkırdaki Çekirdek** romanında 15. köy enstitüsünün kuruluşu anlatılır:

Çankırı, Çorum, Kastamonu topraklarının birleştiği yerde Keşiş Düzü’nde Dumanlıboğaz Köy Enstitüsü kurulacaktır. Milli Eğitim Bakanlığı, enstitüyü kuracak ekibe Halim Akın’ı başkan olarak atamış,

Murat Ören, Nuri Çevik, Cemal Avşar ve Emine Güleç öğretmenleri de emrine vermiştir. Şirin Köy’den Sultan, Eğitim Murad’a âşıktır, bazı geceler onun odasına gelir. Murad, dedikodu korkusuyla tedirgindir. Kurucu ekip, çeşitli köylerden derlenen, onsekiz erkek, dört kız öğrenciyle enstitüyü kurmaya koyulurlar. Şirin Köy’ün zengini Zeynel Ağa, Cinci Nezir’e dilekçe yazdırarak bu işi önlemek ister. Enstitünün suyu için döşenecek boruların, değirmenci Deli Derviş’in esrar ürettiği topraklardan geçmesi gerekir. Dervişin tapusu sahtedir, ancak yine de boru hattı tahrip edilir; çatışmalar büyür. Sahtekârlığı ortaya çıkaran Eğitim Murat Ören, Şirin Köy’de Sultan’la aynı odada bastırılır, dövülür, hapsedilir. Durumu öğrenen enstitü ekibi onu kurtarır. Deli Derviş, göz koyduğu Emine Öğretmeni değirmene kaldırır. Enstitülüler yetişir, silahlı çatışma başlar. Sultan elindeki baltayla Deli Derviş’i öldürürken, Eğitim Murat Ören de Derviş’in kurşununa kurban gider.

Roman, Kemâl Tâhir’in köy enstitüleri hakkındaki düşüncelerini açıklamak için yazılmış gibidir.

Kemâl Tâhir, bu romanıyla CHP döneminde kurulan köy enstitülerinin çok yönlü bir eleştirisini yapar.

Romancının temel eleştirisi “devletin milleti kullandığı” yönündedir. Ona göre, dönemin yöneticileri, daha çok “rejimin kılıcı” olacak kişiler yetiştirmek için bu okulları kurarlar. Kemâl Tâhir’e göre, bu okullar, köylü çocuklarının çile çekme ve azla yetinmeye yatkınlıklarından yararlanılarak, onları en ağır işlerde çalıştırıp sömürmekten başka bir sonuç vermezler. (Necatigil, 1971: 66, 67)

Fakir Baykurt’un öğretmeni anlatan bir başka romanı **Kaplumbağalar**, 1967’de yayımlanır.

Ankara yakınlarında, altmış evli yoksul bir alevi köyü olan Tozak, güneşlerde kavruken, susuz, gölgesiz bir köydür. Tozlu yollarında, bir serinlik yer arayan kaplumbağalar dolaşır. Eğitim Rıza’nın

önderliğinde işlenen taşlık arazi Purluk'a, köy için üzüm bağları kurulur. Açılan kuyu su sorununu da çözmüştür. Bağlar yeşerir. Kır Abbas gönüllü bekçidir, kaplumbağalar serin bağlara göçerler. Altı yıl geçince asmalar üzüm verir. Bir gün devlet, hazine arazisi olduğu gerekçesiyle, köylüyü, işgal ettiği araziye devletten satın almaya zorlar. Yoksul köylüler, o kadar emek verdikleri bağları bir gecede bozar, yerle bir eder; eski ölgün hayatlarına dönerler. Bağlarından olan kaplumbağalar, Tozak'ın tozlu yollarında, yine bir parça gölgeye hasret gezinip durmaktadırlar. (Necatigil, 1971: 171)

Mehmet Seyda'nın 1969 May Edebiyat Ödülü'nü kazanan **İhtiyar Gençlik** romanı ise farklı bir konuyu ele alır:

Konu, 1932-1933 yılları Çorum'una aittir. Roman ideolojik akımların etkisini konu alır. Sol akımların Anadolu'da ortaöğretim düzeyindeki öğrencileri nasıl etkilediğini vermeye çalışır. Etkileniş Türkçe öğretmenleri kanalıyla başlar. Yazar bu etkiyi, ortaokul sınıfındaki bir çocuğu ele alarak verir. Bir yandan gencin ailesini ve okul çevresini yansıtırken, öte yandan, onun iç dünyasını, bunalımlarını ve nedenlerini de ortaya koymaya çalışır. (Önertoy, 1984: 175)

Tüfekliler, Ümit Kaftancıoğlu'nun ilk romanı **Yelatan**'dan sonra ikinci romanıdır ve 1974'de yayımlanmıştır.

Roman, 1950 sonrasını anlatır. Romanda, yazarın Doğu Anadolu'da öğretmenlik yıllarındaki olayları ve çevreyi buluruz. Yazar **Tüfekliler**'de bir yandan devletin eğitime, öğretime, öğretmenlere ilgisizliğini, öğretmen ve öğrencilerin çektikleri acıları verirken, bir yandan da parti çekişmelerini, ağaların egemenliğini ve sömürsünü, polisin ve jandarmanın ağanın emrinde oluşunu, toplumsal kıpırdanışları ve bunlara yapılan baskıları anlatır. Yazar ayrıca Atatürk devrimlerinin Doğu'ya götürülmediğine, Doğu'nun kalkındırılmadığına, bu durumda, orada hiçbir şeyin değişmeyeceğine değinir. (Önertoy, 1984: 205, 206)

İlk dönemdeki roman kahramanlarının çoğunun genç kız olmasına karşılık -dört romandan üçünde öğretmen genç kızlar yer alır- ikinci dönemin kahramanlarının tamamı erkektir.

Bu dönem romanlarının çoğunda öğretmenler sindirilmek, etkileri kırılmak veya sürgüne gönderilmek için cinsellikle ilgili iftiralara uğrarlar. Köy enstitülü öğretmenleri anlatan romanlarda ise buna, ağanın çıkarlarına karşı köylünün yanında yer alan öğretmenlerin çektikleri sıkıntılar eklenir.

Üçüncü dönemi Ferit Edgü, **Kimse** ve **O** adlı iki romanıyla tek başına temsil eder.

Kimse 1976, O ise 1977 yılında yayımlanır. Edgü, konusu ve kişileriyle birbirine bağlı bu iki romanıyla bu yıllarda yeniden köy konusuna döner.

Ancak her iki roman da gerek anlatım tekniği ve roman kurgusundaki yeniliklerle, gerekse köyü ve köylüyü ele alış tarzıyla, köy ve öğretmen romanlarından büyük ayrılıklar gösterir. Bu yüzden Fethi Naci'ye göre: "*Köyde geçen, köyden, köylüden söz açan ama, "köy romanı" olmayan*" romanlardır bunlar. (Fethi Naci, 1981: 310)

Kimse'de daha çok yalnızlığı yaşayan, kendi kendisiyle dertleşen öğretmen, O'da içine kapanıklığından sıyrılan, dışa ve gerçeğe dönen bir aydın olarak görünür.

Teknesini kayalara çarpmış ve kendini Hakkâri kentinin Pirkanis köyünde bulmuş, geçmişini hatırlamayan, köye nasıl, niçin, hangi nedenle geldiğini bilmeyen, fakat şu an o köyde oluşunu inkâr edilmez bir gerçek olarak gören bir kazazedenin romanıdır O.

"Hak kentim

çileli gözlerin

cüzzamlı derin

ve -kar ile devam eden adın" (Edgü, 1980: 9)

Bu seslenişte, Kafka, Tolstoy, Dostoyevski gibi yazar adları da geçer. Dünya edebiyatına âşinalığı olan okuyucu için bu adların çağrışım gücünden yararlanan

romancı, Kafka'nın "Karabasan"larını, Tolstoy'un yoksulluk karşısında soyluluğundan utanmasını, Dostoyevski'nin sürgününü anarak Hakkâri imajına evrensel boyutlar getirir.(Aytaç, 1990: 231, 232. Bu romanın değerlendirilmesinde Aytaç'ın yazısından büyük ölçüde yararlanmıştıdır.)

"Sınıf" başlıklı III. alt bölümde O'nun öğrencilerini tanırız. Çok yalın ve etkili bir anlatımla yapılan bu tasvir, düzyazı anlatımdan çok, ölçüsüz, kafiyesiz "mensur şiir" tarzına yaklaşır:

*"Zil çaldı.
Çocuklar odaya doluştular
pantolonları yırtık
entarileri renk renk yamalardan
oluşan
burunları akan, aktıkça burunlarını
çeken
ya da ellerinin tersiyle silen
gözleri faldır faldır dönen
boyuna kendi dillerinde konuşup
bağrışan
başka bir dilden bir soru sorduğumda
cevaplamayan
sorulu gözlerini korkuyla gözüme
diken
başka bir dilden konuştuğumda
ağzlarını bıçak açmayan
saçları makasla kırılmış oğlanlar
uzun saçlı
saçlarının dibi bit ve sirkeyle dolu
kızlar
ayaklarında taşıt lastiklerinden kesilip
biçilmiş
ayakkabılar olan
hiçbirinin ayağında çorap olmayan
giderek bazılarının ayağında ayakkabı
bile olmayan
yani yalnayak
yalnayak, ama karlar üstünde
yalnayak,
mosmor ayaklı yalnayak çocuklar*

*hiçbirinin önünde kalem, defter, kitap
olmayan*

çocuklar

tam yirmi bir çocuk, saydım

onaltısı erkek, beşi kız

doluştular odaya." (Edgü, 1980: 25)

Bir düş mantığı içinde başlayan roman, bu bölümden itibaren gerçeklik çizgisine ulaşır. Artık karşımızda Hakkâri ili Pirkanis köyü öğretmeni ve onun köydeki yaşantısı vardır.

Öğretmen, havaların iyi olduğu, dağların yol verdiği bir gün, okulun ve kendisinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kente iner. Kentte Milli Eğitim Müdürü ve Vali tarafından soğuk karşılanır. Yine de okul ve köylüler için gerekenleri almayı başarır.

O, daha önceki romanlardaki öğretmenlerden farklı bir özellik gösterir. O, "öğretirken öğrenen" bir öğretmendir. Roman bu özelliğiyle bir gelişim romanıdır. Ferit Edgü, romanda bir insanın olgunlaşma sürecini işler. Ancak gelişim romanlarından farklı olarak O, gelişimine, çocuklukta değil gençlik döneminde başlamış ve "bilgelik" sayılabilecek bir aşamaya gelerek hayatın anlamını kavramıştır.

O, bir öğretmenin öğrettiklerini öğretmeye çalışır. Ya öğrendikleri:

*"ben de bu arada öğrendim,
bütün bir kış boyu, sıfırın altında
yirmibeş dereceyi bulduğunda
soğuk nasıl donmaz insan, nasıl
dayanır, insan kendi soluğuyla
nasıl ısınır, bunu öğrendim, nasıl
kendisiyle konuşur insan, nasıl
dertleşir, nasıl öyküler uydurur,
bu arada ben de öğrendim belki
yaşamın önceden belirlenmiş bir
biçimi olmadığını" (Edgü, 1980:
199)*

Hastalıklar ve ölümler, yaşadığı Pirkanis köyünün en can yakan gerçekleridir.

Geceleyin O'ya gelen köylü Alaaddin'le diyalogları:

“Hoca benim kardeş hasta diyor

Nesi var? diyorum

Ateşi var, çok, diyor. Ölecek

İlaç vereyim mi? diyorum

Hayır portakal ver, diyor

Portakal yememiştir hiç.”

Roman kahramanı, hayatında yakınlarından, sevdiklerinden birçok kişinin ölümüne tanık olmuştur, ama yakından tanıdığı bir çocuğun ölümü, kendisinden medet uman çaresiz insanların arasında bu olayı yaşaması, O'nun Pirkanis köyündeki olgunlaşma sürecinin önemli bir aşamasıdır.

Pirkanis köyü muhtarının çocuğu gömdükten sonra, çaresizliği alın yazısı olarak görme şeklinde ortaya çıkan hayat felsefesine karşılık, O, yaşama direncini dile getirir ve bu olgunlaşma sürecinde yeni bir basamaktır:

“Burda hayat bu, dedi

Burda hayat bu.

Çaresiz.” (Edgü, 1980: 67)

Burda bir başka hayat da olmalı.

Onu arayalım.

Hadi kalk.

Onu bulalım.” (Edgü, 1980: 68)

“İlk Ders” başlıklı bölümün problematiği “anlamak” ve ortak dil bulmaktır:

“Çocuklar kendi dillerinden konuşuyor aralarında ve yazıyorlar.

Yazsınlar.

Sözcüklerini

Ortak sözcüklerimizi öğreneceğim onlardan

O sözcüklerle konuşmaya çalışacağım onlarla

O sözcüklere yenilerini ekleyeceğim.” (Edgü, 1980: 71)

Çocukların, öğretmenin dilinde bildikleri toplam 50 kelime vardır. Bu bölümde roman kahramanının

karşındakileri anlama çabası, O'nun olgunlaşma sürecinde önemli bir adımdır.

O'nun aritmetik dersinde ilginç bir “mantık” ortaya çıkar:

“Kırkbir yaz.

Yazıyor: 401

Dur diyorum.

Öbür çocuklara dönüyorum. Doğru mu yazıyor?

Hep bir ağızdan bağıyorlar: Doğruuu!

Peki yüz yaz diyorum. Yazıyor: 100

Yüz bir yaz diyorum.

Yazıyor: 1001

Anladım. Bir yanlışlık değil söz konusu olan.

Bir başka mantık.” (Edgü, 1980:114)

“Ak Kuş-Kara Kuş” bölümü, öğretmenlik ruhunun roman kahramanının benliğini, bilinçaltı dahil bütün varlığını nasıl sardığını ilginç bir imajla bize sunar. Ateşli bir gece sayıklayıp uykuda gezen O, sınıfına gidip çocuklarını arar.

Çocukların mantığını kavrayan O, “görevi gereği” bu mantığı değiştirecek, kendi kullandığı mantığı öğretmeye çalışacaktır. Ama “Son Ders”te çocuklara kendisinin bu görevde ulaştığı bilgeliği ortaya koyacaktır:

“Bütün öğrettiklerimi unutun.

Dünya dönüyor, evet, ama belki

de, burda, bu dağ başında

dönmediğini bilmek daha

doğrudur. Size hayat bilgisi

dersleri verdim çocuklar. Ama

hayatın gerçek bilgisini, siz,

kendiniz, burda iki sınır

arasında bu dağ başındaki

köyünüzde, uzak kentlerde,

askerliğinizde,

mapusluklarınızda

öğreneceksiniz. Unutmayın ki,

kitapların yazdığı, okullarda

öğretilen her zaman doğru

değildir.

Benim için doğru olan, sizin için doğru değildir.

Benim için gerekli olan sizin için gerekli değildir.” (Edgü, 1980: 199-200)

Ferit Edgü'nün romanında, kahramanın “insan sevgisi” yoluyla kendini bulması son derece anlamlıdır:

*“Kendime dedim ki:
Düşlerin birer kara çarşaf
onlar da beyaza dönüşecek*

.....

*Hadi unut karaları, kahvesizliğini,
tütünsüzlüğünü, kadınsızlığını, ölümleri.”*
(Edgü, 1980: 175)

*“Kar kapamış yolları
Ziyanı yok biz açarız
eski yolları değil, yeni yolları açarız
çocuklarımızla birlikte
yirmibir çocuğumuzla birlikte,*

bize kalanlarla birlikte” (Edgü, 1980: 175)

“Bugüne değin kutsal diyebileceğim bir tek şeye inandım: insan.” diyen O'nun bu cümlesi, Ferit Edgü'nün romanını aydınlatan en önemli sözdür. Başta “çaresizlik” olarak kabul ettiği Pirkanis köyündeki hayatı ona katlanılır, hatta sevilir hale getiren “karanlıkta yakaladığı ışık”, “insan sevgisi”dir.

Ferit Edgü, roman kahramanını, gelişimini tamamlamış bir insan olarak görmek istemez. Denizden geldiğini bildiğimiz, sonra dağlarda yaşamayı öğrenişini izlediğimiz O, yeni bir yolculuğa çıkar. Roman boyunca pek çok semboller kullanan yazar -romanda deniz, dağ birer semboldür- O'yu yeni yolculuğuna “ırmak” sembolüyle uğurlar:

“Yepyeni bir yolculuğun eşiğindeyim.

Dağlardan sonra, ırmaklar.” (Edgü, 1980: 207)

SONUÇ

Bu yazıyla Cumhuriyet'ten günümüze Türk öğretmenin kısa bir serüvenini izledik. Kısa, çünkü aslı, uzun, bu yazıda andığımız veya anamadığımız yazılmış romanlarda ve yazılmamış pek çok romandadır. Pek çoğunun hayatının ilginç bir roman konusu olduğuna inandığım her öğretmen, ne yazık ki bir romancı muhayyilesi ve yeteneğiyle doğmuyor. Yoksa, meselâ 20 yaşında öğretmenlik hayatına başladığı Diyarbakır Ergani'yi, yaz günleri çatısından yıldızların görüldüğü, sonbahar ve kış aylarında yağmur ve kar tanelerinin dolduğu lojmanın odasını, hiçbir zaman bir genç kızın, kadının, bakkaldan alışveriş yapamadığı, kara tahtalarına kara saplı bıçakların saplandığı bir yöreyi öğretmen bir genç kızın bakış açısından anlatan roman, ne ilginç bir roman olurdu kim bilir?

Cumhuriyet'in başlangıcından günümüze, öğretmenler, yüklendikleri ağır misyonun sorumluluğunu hep duymuşlar, birçok sıkıntılar ve sorunlar içinde mesleklerini sürdürmeye çalışmışlardır.

2000'e iki yıl kala Cumhuriyetimizin 75.yıl dönümünü kutluyoruz. Dünya, iki binli yıllarda bugün hayal bile edemeyeceğimiz bir dünya olacak. Eğer bu dünyaya gerçekten lâayık yeni nesiller yetiştirmek istiyorsak, öğretmen yetiştiren kurumları yeniden çok ciddi bir biçimde yapılandırmak, yeni bir öğretmen tipi yaratmak zorundayız. Sürekli kendini yenileme, derin bir kültür, branş ve öğretmenlik bilgisi ve hepsinden önemlisi derin insan sevgisi, yeni öğretmen tipinin olmazsa olmazları olmalıdır.

Yirmi birinci yüzyılda güçlü bir millet olarak var olmak, bilgi çağının bireylerini yetiştirmek, “muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkmak” veya bu asrı “Türk asrı” yapmak istiyorsak, işe eğitim sorunlarımızı çözerek başlamak zorundayız. Mektupla, televizyonla, hızlandırılmış eğitimle, yoğunlaştırılmış yaz kurslarıyla gerçek bir öğretmeni asla yetiştiremezsiniz. Böyle

öğretmenlerin okutabildiği, okutamadığı, yetiştirdiği yetiştiremediği, yetebildiği yetemediği insanlardan ya çeteci, bölücü, trafik teröristi, vergi yüzüsü ya da tinerici sokak çocukları çıkar. Başka bir şeyin çıkması hayatın güzel tesadüfleriyle olur.

Şunu hiçbir zaman unutmayalım ki yıkılan bir köprü, bina yeniden yapılabilir, ama kötü bir eğitim sisteminin ve niteliksiz bir öğretmenin yıktığı bir insanı yeniden şekillendirmek, yapmak mümkün değildir.

Not: Bu metin, İzmir’de, E.Ü. 75. YILINDA CUMHURİYET VE SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU’nda, (19-21 Ekim 1998) 20 Ekim 1998 günü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA:

- Aytaç, Gürsel. (1990) **Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler**, Gündoğan Yayını, Ankara.
- Edgü, Ferit. (1980) **O**, Ada Yayınları, İstanbul.
- Emil, Birol. (1984) **Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Şahıslar Dünyası I**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yayını.
- Enginün, İnci. (1978) **Halide Edip Adivar’ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Enginün, İnci. (1983) Acımak Romanı ve Sosyal Tenkit, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi II, İzmir.
- Fethi Naci. (1981) **Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Güntekin, Reşat Nuri. (1977) **Çalıkuşu**, İstanbul.
- Kaplan, Mehmet. (1988) **Mehmet Kaplan’dan Seçmeler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Kavcar, Cahit. (1988) **II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim**, İnönü Üniversitesi Yayını.
- Necatigil, Behçet. (1971) **Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü**, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Önertoy, Olcay. (1984) **Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü**, İş Bankası Yayını, Ankara.